

ISTORIJSKA NAUKA I PARAISTORIJSKI MIT

Odgovor Seniji Milišić na prikaz knjige: Goran Miloradović, *Karantin za ideje. Logori za izolaciju "sumnjivih elemenata" u Kraljevini SHS*, Institut za savremenu istoriju, Beograd 2004, 377. (Prilozi, 35/2006)

Drago mi je, kao i svakom istraživaču, kada vidim da je moja knjiga izazvala interesovanje i odjek u stručnoj javnosti. To znači da uloženo vreme i trud nisu bili uzaludni. Posebno mi je drago kada pročitam mišljenje nekog od kolega sa prostora nekadašnje Jugoslavije, jer je razmena znanja i viđenja način da nadoknadimo nepotpunost istorijske građe o našoj zajedničkoj prošlosti. Različito mišljenje korisno je pročitati čak i onda kad nije u pitanju prikaz knjige u pravom smislu reči, već nečija slobodna razmišljanja potaknuta mojim radom. Jer, sve to spada u domen interesovanja istorijske nauke. Ali, kao što svako ima pravo na subjektivno viđenje moje knjige, tako i ja imam pravo na svoje viđenje takvih prikaza. Krenimo redom.

Tema koju sam obradio u svojoj knjizi bila je jedna od velikih belina koje još uvek nastanjuju historiografiju o Jugoslaviji. Obradio sam je, kao što se može primećivati, u potpunosti na fragmentima. Ne postoji ni jedan fond u nekom od centralnih arhiva bivše države u kome se iole sistematično i koherentno čuva dokumentacija o mreži logora za izolaciju političkih protivnika u Kraljevini SHS u periodu od 1919. do 1922. godine. Usamljeni dokumenti razasuti su po najrazličitijim fondovima i arhivima, po memoarskoj građi i štampi, nepovezani, delimični, često dvosmisleni. Da bi se oni prikupili i sistematizovali bilo je potrebno mnogo vremena i rada, ponekad i sreće. Tokom devedesetih, kada je građa prikupljana, istraživaču nisu išli naruku ni nedostatak literature o konkretnoj temi, ni okolnosti raspada Jugoslavije i ekonomskog sloma njenih delova, kao ni nepostojanje naučne komunikacije u regionu koje je iz toga sledilo. Starije kolege, koje su se bavile tim periodom, ponekad su tokom svojih istraživanja nailazile na podatke o logorima, ali se niko nije upustio u mukotrpni posao rekonstrukcije celog sistema, njegovog političkog i društvenog konteksta, te smisla fenomena masovne izolacije na ovom prostoru u jednom dužem intervalu. Niko nije smatrao da se na temu prve mreže logora u Jugoslaviji može napisa-

ti članak ili knjiga, a pogotovo se nije smatralo potrebnim da se teorijski definiše i obrazloži pojava koja se u Jugoslaviji bila javila nekoliko puta. Vremenom se uvrežilo mišljenje da je to nešto što je samo po sebi jasno i što se podrazumeva. Danas postoji knjiga koja nudi rešenje tog pitanja, koja je pisana na osnovu građe i relevantne literature i pri čijem nastanku su poštovani metodološki zahtevi istorijske nauke. Njen naslov je *Karantin za ideje. Logori za izolaciju "sumnjivih elemenata" u Kraljevini SHS*, i do sada se pojavilo nekoliko prikaza u stručnim časopisima. Ali, ni jedan nije bio ni sličan prikazu Senije Milišić.

Pročitavši prikaz svoje knjige, koji je objavljen u *Prilozima* br. 35/2006 morao sam da se zapitam da li je njegova autorka knjigu uopšte i pročitala. Prvi deo teksta (njegove tri petine, do sredine stranice 309), verno prenosi sadržaj knjige: njene osnovne teorijske postavke i metodologiju, kao i jedan deo činjenica. Jasno, logično i stilski korektno. Idejna polazišta i njihovo obrazloženje iz Predgovora, kao i deo sublimisanih podataka i njihovih tumačenja u Zaključku knjige, koji su u tom delu prikaza predstavljeni, verodostojni su. Bezmalo kao da sam ja napisao taj deo teksta. A onda počinju iznenađenja. Čitajući drugi deo prikaza (otprilike poslednje dve petine teksta), morao sam da se zapitam: Koliko sam ja uopšte knjiga o logorima napisao? Otvaram svoju bibliografiju i vidim – samo jednu! Ali, nju u prikazu ne mogu da prepoznam! Šta joj se desilo? Kroz kakve naočari je tu knjigu čitala Senija Milišić kad o njoj piše na ovakav način? Kakav način? Evo kakav.

Piše kolegica da o logorima koji su u Jugoslaviji formirani 1939. i 1940. godine za vanparlamentarne političke protivnike (a lokacije nekih od njih bile su u Bosni i Hercegovini), još uvek ne postoji celovita studija. Tačno. Kao i o mnogo čemu drugom. Ali, tema moje knjige je bila druga: logori za izolaciju političkih protivnika u Kraljevini SHS od 1919. do 1922. godine. Zbog toga se ne može smatrati, kao što stoji u prikazu (str. 309), da nedostaje istraživanje građe o logorima koji su postojali pred Drugi svetski rat, a koja se nalazi u Arhivu Bosne i Hercegovine. Takva građa meni nije bila potrebna, jer o tim logorima ja pišem samo u Uvodu, u delu gde dajem istorijski pregled razvoja masovne izolacije kao fenomena opšte istorije i, posebno, kao fenomena istorije Jugoslavije. Kopati po arhivu i tražiti nove podatke o tome bilo bi u tu svrhu sasvim izlišno, jer to bi bio početak nove specijalističke studije. Ali, pošto Arhiv Bosne i Hercegovine već ima tako kvalitetnu građu, može tu značajnu, a nedovoljno poznatu temu, da istraži i kolegica Milišić, s obzirom da je interesuje ta tematika i da te logore smatra važnim. Ja i bez njenih saveta imam dovoljno ideja šta ću i kako da istražujem. To se zove naučna sloboda.

Zatim me sustiže primedba o nedovoljnosti korišćene literature o logorima u Drugom svetskom ratu. Te literature ima zaista mnogo, ali nije mi ni to bila osnovna tema. Njih u Uvodu knjige pominjem da bih pokazao mutacije koje je fenomen ma-

sovne izolacije doživljavao tokom vremena, u različitim istorijskim situacijama i u kontaktu sa različitim ideologijama. Istorija Jugoslavije dala je za to obilje materijala. Meni je za tu svrhu bilo dovoljno da koristim sumarne podatke iz jednog dela literature. Zapisnike zemaljske komisije za ratne zločine, koje kolegica Milišić pominje, pogledao sam još tokom istraživanja. Oni su zaista nezaobilazan izvor, ali ne za ono čime sam se ja bavio. Podaci koje donose Zapisnici tek su sićušne čestice u okeanu podataka o toj temi, od kojih bi sistematskim radom mogla da bude napisana ne jedna, već bar nekoliko monografija. A da sve to stavim u svoj Uvod zaista nije bilo ni moguće, ni potrebno. Da bih jasnije predstavio u čemu je problem navest ću samo jedan primer. Pre 12 godina u Beogradu je štampana knjiga pod naslovom *Svetska bibliografija o krizi u bivšoj Jugoslaviji*, koja ima 322 stranice. Da sam, ne koristio sve te knjige i članke, nego samo naveo naslove tih radova, moja knjiga bi bila bar duplo deblja, jer u navedenoj bibliografiji nije ni izbliza sakupljeno sve što je napisano o toj temi. Bibliografije o drugim krizama i drugim mrežama logora, treba li reći, neuporedivo su obimnije. Iskustvo koje istraživač vremenom stekne omogućuje mu da može brzo da proceni potencijal neke teme ili podteme, te da zaključi da li je i uolikoj meri potrebno zalaziti u to polje. Nepromišljeno zaletanje može početnika odvesti na pučinu podataka o nekoj velikoj i zavodljivoj temi (logorima, npr.), odakle neće umeti da se vrati, a koju neće moći ni da prebrodi. Treba biti oprezan i okeanom historiografije putovati kao što su to radili antički moreplovci: nikad ne gubeći kopno sa vidika.

Na tragu iste vrste nerazumevanja realnosti prostranstva ovog istraživačkog polja je i naredna primedba kolegice Milišić, da nisam dovoljno koristio građu i literaturu o logorima koje je Tito bio formirao za informbirovce. Nikada se ne može (i ne mora) iskoristiti sva literatura, pa zato i ne treba težiti maksimumu, već optimumu izabranih naslova, s obzirom na cilj. A cilj je u mom Uvodu bio jasno određen: dati kratak i ilustrativan pregled jednog istorijskog fenomena i njegovih najvažnijih faza. Međutim, u drugom delu primedbe povodom logora za kominformovce, kaže se da sam “[...] propustio da zaključim [...] da su mjesta za izolaciju (logori) iz ovog perioda iskorištena za obračun sa svim protivnicima bilo koje vrste, čak i za privatne obračune. [...]“E, tolika nonšalancija pri stavljanju primedbi me već pomalo i ljuti, jer na 80. stranici moje knjige stoji: “[...] Druga vrsta logora koji su osnovani pod Titovom vlašću bila je, pre svega, za unutarpartijske oponente (komuniste koji su podržali rezoluciju Informbiroa), ali i za druge političke protivnike. Prema jednoj proceni, svega oko 60% Golootočana bili su komunisti, dok su ostali pripadali desnom delu političkog spektra, ili čak nisu ni imali definisan politički stav. [...]“ itd. Zaista nije teško doći na ideju da je to tako bilo. Još je u poznatom filmu *Otac na službenom putu* pokazano da se na Goli Otok moglo stići zbog raznih stvari, pa i zbog “one stvari“.

Poslednji deo prikaza je posebno interesantan, jer je Senija Milišić, čini mi se, u mojoj knjizi videla nešto što nisam napisao. Zato ću završnom delu prikaza pristupiti kao materijalu za analizu njenog doživljaja prošlosti i svrhe historiografskih radova, s posebnim osvrtom na njenu stajnu tačku. Tema na kojoj je došlo do zaista drastičnog rascepa moje i njene percepcije zbivanja je naša najbliža prošlost: raspad Jugoslavije i nastanak novih država. Dve stranice knjige posvećene tome otpočinjaju mojim rečima: “[...] Raspad Jugoslavije i rat (ili ratovi?) koji ga je pratio od 1991. do 1995. godine doveli su i do stvaranja improvizovanih objekata za zatvaranje vojnika i civila protivničkih strana. U Sloveniji su Slovenci zatvarali zarobljene pripadnike JNA, u Hrvatskoj su se uzajamno zarobljavali i internirali Hrvati i Srbi, dok su u Bosni i Hercegovini bile tri međusobno zaraćene strane: srpska, hrvatska i muslimanska, i sve tri su imale i ratne zarobljenike i internirane civile dveju protivničkih strana. [...]“(str. 82) Kolegica to interpretira ovako: “[...] Autor se ukratko osvrće i na logore nastale nakon izbijanja sukoba ‘tri zaraćene strane’ u Bosni i Hercegovini 1991–1995. godine. [...]“(str. 310). Ovde je, u odnosu na ono što sam napisao, očigledno izvršeno proširenje hronološkog okvira, nejasno je iz kakvih razloga (rat u BiH je počeo 1992, a ne 1991, oko toga se, valjda, svi slažemo), i suženje prostornog. Ovako drastično usredsređivanje na strogo određeni prostor i vrlo kratak interval neminovno vodi eliminaciji ogromnog, čak preovlađujućeg broja činjenica vezanih za posmatranu pojavu. Kao da su zbivanja u Bosni i Hercegovini bila izolovana od sudbine Jugoslavije i kao da je sudbina Jugoslavije bila nezavisna od sloma bipolarnog sistema međunarodnih odnosa u Evropi. I kao da ono što se događalo tokom devedesetih nema nikakve veze sa prethodnim decenijama, ni sa preuređenjem prostora Balkana u skladu sa potrebama velikih političko-ekonomskih celina u budućim decenijama. Treba imati u vidu da su uzroci današnjih događaja uvek u prošlosti, a motivi za ponašanje današnjih ljudi su uvek u budućnosti. Kada je o propasti Jugoslavije reč, u pitanju je lanac kauzalnosti, koji je na događajnom nivou pokrenut padom berlinskog zida, a na nivou ideja neuspehom marksističkog koncepta uređenja društva. Nestankom socijalističke ideologije Jugoslavija je bila prepuštena nesputanom delovanju nacionalizma i religije, a svi znamo koliko su oni tolerantni.

Potom se kolegica osvrće na logore koji su postojali u Bosni i Hercegovini tokom devedesetih, osporavajući moju konstataciju da su različiti objekti za izolovanje protivničkih vojnika i civila bili daleko od “fabrika smrti“ i tvrdeći da je to “[...] značajno pojednostavljivanje stvari i alimentiranje onih koji su stvarno imali logore (one logore koje autor kategorizira kao istrebljivačke). [...] U ovom ratu zatočenici logora bili su nesrbi, a cilj je bilo ubijanje i etničko čišćenje (dakle dvije kategorije koje jasno određuju ono što je autor nazvao istrebljivačkim logorima). [...]“(str. 310) Bilo bi korisno saznati na osnovu čijih istraživanja i na osnovu kojih izvora i litera-

ture je kolegica Milišić došla do svojih kategoričkih saznanja o postojanju istrebljivačkih logora u Bosni i Hercegovini početkom devedesetih. Posebno bi bilo korisno videti neku bibliografiju o tim logorima, možda u nekoj od tih knjiga nalaze i tačni podaci o broju i nacionalnoj pripadnosti žrtava. Pored toga, zanimala bi me i teorijska literatura, a u okviru nje kriterijumi za kategorizaciju pojava oblika fenomena, primeri, tipologija i metodologija, jer ovako značajnom temom bar mi istoričari ne bi smeli olako da se poigravamo. Dovoljno je zloupotrebljavaju političari i razni propagandisti.

Osim što ne navodi nikakve naslove koji se bave logorima u Bosni i Hercegovini tokom devedesetih, kolegica svoju tvrdnju da su logori za “nesrbe” bili “istrebljivački” poriče u istoj toj rečenici, gde kaže da “sve što nije moglo pobjeći je ubijano ili završavalo u logoru, ili je naknadno ubijeno, ili je završavalo na razmjenama da bi se za civile – žene, djecu, starce, dobivali vojni ili politički kapitalci, te da bi se od rodbine izvlačila materijalna dobit [...]” (str. 310). U nacističkim istrebljivačkim logorima (bilo ih je šest: Aušvic, Belzec, Kelmno, Majdanek, Sobibor i Treblinka) ni mogućnost razmene, ni mogućnost otkupa nije postojala. Tamo je, uz neke varijacije, procedura bila kraća i jednostavnija: iz vagona u svlačionicu, iz svlačionice u gasnu komoru, iz gasne komore u krematorijum. Tome je ponekad prethodio period prisilnog rada. Industrijski efikasno i precizno, nemački disciplinovano i dosledno. Jevreji, koji su najviše stradali tom prilikom, fenomenu su dali specifičan naziv holokaust, da bi obeležili nešto što nema pandana u celokupnoj istoriji. To je odavno verifikovano istorijsko znanje. Konsultujte priručnike, ako mi ne verujete na reč.

Potom sam “masnim slovima” apostrofirao, jer nisam “[...] ponudio odgovor šta je proizvela masovna izolacija, koji je broj zatočenih i ubijenih, koje su posljedice. [...]” (str. 310) Trebalo bi, kolegice, praviti razliku između istorijskog pregleda nekog fenomena i monografske obrade neke teme. U svojoj knjizi posvetio sam 32 stranice odeljku pod naslovom Opšta istorija masovne izolacije, u okviru koga se nalazi pododjeljak Logori na tlu Jugoslavije (1918–1995), koji zauzima 11 stranica. Samo dve stranice (str. 82 i dalje) posvećene su masovnom izolovanju stanovništva na tlu bivše Jugoslavije u periodu 1991–1995. godina. Ne zato što je to nebitno, već zato što je tema moje monografije bila druga. Uostalom, kako mislite da bih mogao da utvrdim broj zatočenih i ubijenih u Bosni i Hercegovini početkom devedesetih? Na osnovu kojih izvora? Kada? Imate li makar približnu predstavu koliki je to posao? To je poduhvat za čitavu naučnu instituciju, koja bi se njime bavila godinama. Znete li da takvi precizni podaci ne postoje ni za period Prvog, ni za period Drugog svetskog rata na tlu Jugoslavije. Šta mislite, zbog čega? Ja sam utvrdio ono što je bilo neophodno za moju temu, a to je broj izolovanih u logorima Kraljevine SHS u periodu 1919–1922. godine. Ta brojka je, najmanje 82.000 ljudi, uz ogradu da “[...] fragmentarnost

izvora još mnogo toga krije, [pa se] mora zaključiti da je stvarni zbir onih koji su preživeli zarobljeništvo u Rusiji i vratili se kući po svemu sudeći znatno veći od navedenog broja. [...]“ (str. 266). Više od ovoga ne može se reći, osim da niko u tim logorima nije bio ubijen. A što se tiče žrtava rata u Bosni i Hercegovini, nedavno se u štampi pojavila vest da je Sarajevski centar za istraživanje i dokumentaciju utvrdio da je ukupan broj žrtava poslednjeg rata u Bosni i Hercegovini oko 102.000, što je drastično manje od procena koje su ranije davali političari. Kada se to podeli na tri zaraćene strane, dobija se sledeća slika: civila (svih): 55.261; vojske (sve): 47.360; civila Hrvata i muslimana zajedno: 38.500; civila Srba: 16.700; vojnika muslimana: 28.000; vojnika Srba: 14.000; vojnika Hrvata: 6.000. Verujem da je kolegica Milišić sve ovo saznala davno pre mene.

Primedba da nisam odgovorio na pitanje o posledicama masovne izolacije takođe ne stoji. Na to pitanje sam odgovorio u Zaključku knjige, taj odgovor se odnosi na ceo dvadeseti vek i na ceo prostor nekadašnje zajedničke države: “[...] logori [su] bili samo jedna manifestacija brojnih problema [...]: nacionalna i verska heterogenost, ekonomska zaostalost, institucionalna neefikasnost, politička nejedinstvenost, kulturna nerazvijenost, geografski položaj i kašnjenje u modernizacijskim procesima. U nemogućnosti Jugoslavije da se tokom svog ukupnog trajanja izbori sa ovim problemima mogu se videti preduslovi za uspostavljanje logorskih mreža na njenom tlu u nekoliko navrata. Ako je nacionalni aspekt problema u prvoj mreži bio donekle prikriven borbom protiv boljševizma, a u mreži formiranoj za informbirovcve ideološkim i strateškim razlozima, period Drugog svetskog rata, prve poratne godine i propast Jugoslavije obeležile su mreže logora za zatvaranje prevashodno osoba druge nacije i vere, mreža koje su bile jedno od sredstava za stvaranje etnički čistih teritorija. Time se težilo poništavanju jedne od najizrazitijih osobenosti jugoslovenske države, osobenosti koju je nasledila od svojih prethodnica – Habsburške i Otomanske imperije.“ Mislim da je ovaj pasus kojim sam završio knjigu dovoljno jasan i da mu ne trebaju dodatna objašnjenja. Samo ga je trebalo pročitati.

Što se više bližimo kraju prikaza kolegice Milišić, stavovi i tvrdnje koje iznosi su sve manje utemeljeni u ikakvom istorijskom znanju ili metodologiji, sve su manje podložni samokritičnosti i, logično, sve su fantastičniji. U tu kategoriju spada i misao: “[...] Autor u knjizi kaže da je iskustvo iz svake prethodne faze pri formiranju logora primenjivano u narednim fazama, te su u tom smislu naredni logori bili ‘savršeniji’ sve do ‘fabrika smrti’. Obzirom da su Srbi raspolagali sa svim konceptima i analizama (vjerovatno i planovima) logora, sve su to dobro proučili, sublimirali sva iskustva i primijenili ih u agresiji na R BiH. [...]” (str. 310). Na stranu gramatičke nepravilnosti u ovom citatu. Razumem da je svakome njegova muka najveća, ali, ipak, nije li ova tvrdnja debelo precenjivanje mogućnosti i stepena organizova-

nosti “Srba“? Pogotovo je besmisleno ovako nešto tvrditi u odnosu na nacističke logore, jer je deo nemačkih dokumenata uništen pre dolaska savezničkih armija, a oni koji su zaplenjeni sigurno nisu ustupljeni Vojsci Republike Srpske na “proučavanje“. S druge strane, to logorsko iskustvo nije nikakva tajna. Amerikanci su 1945. godine bili angažovali bivšeg logoraša, profesora Ojgena Kogona, da napiše studiju o tome šta su tačno bili i kako su funkcionisali nacistički logori. Danas je taj elaborat svima dostupan, u vidu knjige (E. Kogon, *Država SS-a. Sistem njemačkih koncentracionih logora*, Zagreb, 1982) i svako njome može da se posluži. U naučne svrhe, naravno.

Dalje Senija Milišić piše: “[...] Stoga su prave logore sa svim elementima koji ih definišu u ovom ratu imali samo Srbi (kao i Hrvati 1993. i 1994). [...]“(str. 310–311). Pa onda, ko? Samo Srbi ili i Hrvati? Odlučite se, kolegice. Poslednja stranica prikaza donosi kulminaciju mitomanije: “[...] Najbolji primjer logora urađenog po uzoru na njemačke koncentracione logore iz Drugog svjetskog rata bilo je Sarajevo. [...]“(str. 311). Kako se ovako nešto može tvrditi u naučnom časopisu? Sarajevo je imalo svoje oružane snage ukopane na obodu grada, svoje kanale snabdevanja, kopnenu i vazdušnu komunikaciju sa drugim delovima zemlje, radio vezu, diplomatske kontakte i, povrh svega, medijski su, širom sveta, bila praćena zbivanja u njemu. Tako nešto nije postojalo ni u jednom logoru igde i ikada. Pogotovo ne u nacističkim.

Ima li za istoričara nešto gore od robovanja mitovima? Ima. Obična neistina: “[...] Logori u Krajini, istočnoj Bosni, Hercegovini, klasični su koncentracioni logori i zatočeni u njima nisu pored silnih mučenja i ubijanja imali vremena za razmišljanje o stereotipima, niti su se stereotipima mogli braniti. [...]“(str. 311) Ja to nisam ni napisao. Kao medijske eksploatatore stereotipa o logorima pomenuo sam novinarku Peni Maršal (Penny Marshall) i ekipu televizije ITN, kao i direktora agencije za odnose s javnošću “Ruder i Fin“(„Rudder and Finn“) Džejmsa Harfa (James Harff), koji je svojevremeno bio objasnio o čemu se radilo: “[...] kada je “Njujork njusdej“ objavio stvar sa logorima... uspelo nam je da pojednostavimo stvar i da je predstavimo kao priču o dobrim i zlim momcima... I pobedili smo jer smo izabrali pravi cilj – jevrejsku publiku... Odmah se primetila osetna promena rečnika u medijima, što je bilo praćeno upotrebom pojmova sa jakim emotivnim nabojem, kao što su etničko čišćenje, koncentracioni logori, itd., a sve je to izazivalo poređenje sa nacističkom Nemačkom, gasnim komorama i Aušvicom. Emotivni naboj je bio tako snažan da se niko nije usuđivao suprotstaviti se, da ne bi bio optužen za revizionizam. Pogodili smo pravo u metu. [...]“(str. 83, 84). Jesu. To svi znamo (osim Senije Milišić), i to je ono na šta sam mislio napisavši da su stereotipi o logorima postali sredstvo za vođenje rata. A ko je angažovao tu agenciju da ratuje za njega prepustit ću kolegici Milišić da se sama doseti.

Pre nego što stavim tačku na ovaj tekst, moram nešto i da pitam autorku prikaza. Srbi i Hrvati se u njenom tekstu pominju po svojim nacionalnim imenima, ali “treća strana” u sukobu, koja je u njenoj interpretaciji jedina i bila u logorima (koji su svi, je l’te, bili “istrebljivački”), kao da nema ime. Ta misteriozna strana se u njenom prikazu ponekad javlja kao “branioci”, a ponekad kao “nesrbi”, što ne znači mnogo. I Hrvati su “nesrbi”, a njih ne svrstava u žrtve nego u agresore (str. 310, 311). Pri tom ne konstatuje činjenicu da su Srbi i Hrvati takođe međusobno ratovali. Ko je u tom aspektu sukoba bio žrtva, a ko agresor? S druge strane, ponekad se u njenom tekstu pomenute žrtve logora javljaju kao “Sarajevo”, a ponekad kao “civilni, žene, djeca, starci” (str. 310, 311), što unosi dodatno nerazumevanje i otvara nova pitanja. Kakav je to narod u kome nema odraslih muškaraca (a kamoli naoružanih boraca), narod koji se, u očima Senije Milišić, sastoji od same najači? Tako nešto nisam sreo ni u literaturi, ni u izvorima, niti mi je kogod ranije pričao. Misterija...

Dođosmo tako i do poslednjeg pasusa prikaza. U njemu autorka rekapitulira sve tvrdnje i mitove koje je prethodno iznela i još jednom decidirano tvrdi: “[...] Svi srpski i hrvatski logori u ovom ratu bili su istrebljivački. [...]” i dodaje “[...] Samo legalna vlada i njena armija nije imala logore u ovom ratu. [...]” (str. 311). To je, izgleda, esencija i smisao njenog teksta, to je ono što ostaje kada se prikaz proseje kroz sito kritičke analize. Moram se, na kraju, zapitati da li je stvarna tema moje knjige kolegicu uopšte interesovala, ili je bitno bilo samo tih par stranica u kojima se, uzgred, pominju logori koji su pratili raspad Jugoslavije? Upravo na modernoj mitologiji nastaloj u vezi postjugoslovenskog ratovanja izgrađena je slika knjige koju ja nisam napisao i koja postoji samo u prikazu Senije Milišić. Da je to tačno svako se može uveriti, jednostavno ako pročita podnaslov moje knjige gde je dat njen tematski, prostorni i hronološki okvir. Najzad, koja je stajna tačka sa koje je kolegica razumevala i interpretirala *Karantin za ideje*? To je stajna tačka nekoga ko se, kao u bunkeru, psihološki utvrdio u poziciji žrtve. To je stajna tačka nekoga ko smatra da ta pozicija daje neophodan legitimitet svemu što napiše i kakogod da napiše. To je stajna tačka nekoga ko veruje da su naučni tekstovi projektili kojima treba gađati “neprijatelja” dok se ovaj ne preda ili pogine. To je stajna tačka nekoga ko još uvek vodi rat iz devedesetih, ali drugim sredstvima: “naučnim”. ■

Goran Miloradović